

אברהם ברטורא: בתי־מחסה והכנסת־אורחים

על הר־ציון

(צדור תעודות)

הפקידים והאמרכלים

"... הפקידות והאמרכלות דארץ־הקודש בעיר־ההילה אמשטרדאם—הגבאות הראשית של החלוקה דכל ערי ארץ־הקודש—נוסדה באמשטרדאם עוד בחודש כסלו של שנת תק"ע [1810]... וגבאיה הוכתרו בתואר־הכבוד פקידים ואמרכלים. הראשונים שפיהנו בהפיהונה הזאת היו הרבנים כבוד מורנו הרב רב נטע ברייטבארט המכונה גוטאיינדע, והרב אברהם בן מורנו הרב רב אהרן פרינץ מאלקמאהר, וכבוד מורנו הרב צבי הירשל בן מורנו הרב רב משה לעהרן...

"בשנת תקע"ז נפטר לעולמו ראש הפקידים־האמרכלים ר' יצחק גוטאיינדע... אחר־כך נתמנה הרב ר' שלמה רובענס זיכרו לברכה לראש הפקידים... מבין שלושת הפקידים האמרכלים הראשונים שהוזכרו לעיל התבלט והצטיין במיוחד השלישי שבהם, ר' צבי להרן. הוא נולד בהאג שבהולאנד בשנת תקמ"ד... משפחתו היתה מהמשפחות המיוחסות שבמערב־אירופה... הוא ואחיו—ר' יעקב מאיר ור' עקיבא [יעקב מאיר נולד בתקנ"ב או בתקנ"ג—עקיבא נולד בתקנ"ה...] היו מראשי המסחר והעסקנות הציבורית בהולאנד.

"בשנת תקפ"ד מצא הרב הגדול ר' שלמה זלמן הירשל מלונדון לנחוץ לעורר על דבר הסתדרות ענייני ארץ־ישראל וליסד חברות קבועות ועסקנים ומשתדלים תדיריים שישמיעו על השקלים להרים תרומות־הקודש... ר' שלמה הירשל קרא לחברת המתנדבים אשר ייסד בשם 'תרומת הקודש'.

"הפקידים־האמרכלים שבאמשטרדאם מצאו את הדבר הזה לטוב ונכון... החלו איפוא אף הם בייסוד חברות מתנדבים, שיתחייבו לתרום תרומות שנתיות לטובת יושבי ארץ־ישראל. ראשית פעולתם זו היתה באמשטרדאם בחודש אלול תקפ"ד... בסוף שנת תקפ"ה... הלך הלוך ונסוע לקהילות ויישובים הרחוקים שבהולאנד, וייסד בכל אתר ואתר החברה של מתחייבים לארץ־ישראל..."

ראה 'איגרות הפקידים והאמרכלים מאמשטרדאם תקפ"ז תקפ"ה, בעריכת יוסף־יואל ובנימין ריבלין, הוצאת האגודה לתולדות הישיב הישן בארץ־ישראל, ירושלים תשכ"ה, מבוא, עמודים י"א־י"ט.

"... אך עדיין היו רק ה'אשכנזים' הרוסים מיוצגים בארץ־הקודש. את ההרחבה על שאר היהדות האירופית יש לזקוף בראש־וראשונה לזכות מרצם של שני אנשים: רבי צבי הירשל להרן [נולד בגרמניה בשנת 1784]... ורבי אליעזר ברגמן... שניהם

הקדישו לפני כמה שנה את כל כוחם לתועלת הארץ הקדושה. האחד, מנהלו של אחד הבאנקים הנודעים ביותר, עבר במסעותיו, ללא כל טובת-הנאה לעצמו, בכל הולאנד וגרמניה, כדי לארגן את התרומות למען פלשתינה... השתדל לגייס משתתפים יותר ויותר, ומינה גבאים בכל יישוב ויישוב. אליעזר ברגמן עשה לאותה תכלית בארצות שמחוץ לגרמניה, כגון אוסטריה, הונגאריה... אחרי הכנות במשך שנים נוסד הכולל הו"ד (הולאנד ודויטשלאנד), מנוהל על-ידי ועד בשם פקידים ואמרכלים לעריה-הקודש, מושבו באמשטרדאם..."

מתוך "בעיית פלשתינה ותולדותיה" מאת ד"ר ישראל הילדסהיימר, קובץ מאמריו, 1923—ראה אברהם ברטורא, "ישאו הרים שלום", 1968, עמ' 23—22.

צעדים ראשונים

רקע להקמת המפעל של הקמת בתי-המחסה בעיר העתיקה¹ שימשה מצוקת הדיור של יהודי ירושלים, שהחריפה בשנות ה-40 וה-50 למאה שעברה עקב גידולה המתמיד של האוכלוסיה היהודית, והיא שהניעה את ראשי כולל הו"ד ליוזם את הקמתה של שכונת-מגורים שתכלול דירות מרווחות חדשות, אשר תיועדנה בעיקר למשפחות מעוטות-אמצעים. מתחילה התכוונו אנשי כולל הו"ד שמפעלם ישרת את כלל האוכלוסיה היהודית, בהנחה שהעדות והכוללים השונים ישתתפו גם הם במימונו ובהחזקתו. הקמת השכונה, שנודעה בשם "בתי מחסה והכנסת אורחים על הר ציון", היתה למעשה הפעולה המאורגנת הראשונה ביישוב היהודי לרכישת קרקע ולהקמת בתים. הצלחתה תרמה ללא ספק כעבור שנים אחדות להתעוררות לבנין שכונות חדשות מחוץ לחומה ולהתרחבותו של היישוב היהודי.

התכנית הועלתה, כנראה, כבר בשנים תרט"ז-תרי"ז (1856-1857), ובין יוזמיה העיקר-יים היו עסקני הכולל ר' עזריאל זליג האוסדורף—שמאו ראה ב"בתי-מחסה" את מפעל-חיוני—ר' משה זאקס, ר' מאיר שינבאום ור' יוחנן צבי הירש שלאנק. העילה להתקמות התכנית היתה האפשרות לרכוש מגרש רחב-ידיים בפינה הדרומית-המערבית של הרובע היהודי, שהיה רשום על-שם היהודי הספרדי יוסף פרץ, שנפטר באותם ימים.

הודעת אנשי הכולל על כוונתם עוררה תגובות מסויגות בקרב יהודי ירושלים, הן מצרות-עין הן מחשש שמגביות חדשות להקמת המפעל המתוכנן להחזקתו עשויות לפגוע בהכנסת ה"חלוקה". אין ספק שגם חשדו כי אנשי כולל הו"ד מתכוונים רק לטובת עצמם, והמפעל שיקום בכספי תרומות מן התפוצות ישרת קבוצה קטנה בלבד. היחידים שסמכו ידיהם על התכנית והבטיחו את עזרתם היו ראשיה של עדת הספר-דים, שגם בעבר קיימו קשרים הדוקים עם כולל הו"ד ובטוחים היו שלא ייגרע חלקם בבתי-מחסה.

בינתיים עבר המגרש לרשותו של מאיר שינבאום—כנראה על-ידי קנייה מאת יורשי המנוח—וכולל-הו"ד שילם דמי-קדימה על חשבון רכישת המגרש. בט"ו בתמוז תרי"ז (1857) הודיעו על כך לפקידים-אמרכלים, בפרטם את תכניתם ובבקשם את

עזרתו של המוסד המרכזי לענייני ארץ־ישראל. במכתבם רמזו גם על כוונתם לשגר שליח מיוחד, הן למגבית לקניית המיגרש הן לבנין בית־כנסת מיוחד. כפי שניתן לחזות מראש, היתה תשובת הפקידים־האמרכלים צוננת, לפי שהתיראו מפני המפעל החדש, שמא יגרור מגביות נפרדות ופעולות מתחרות בלי שהובטח אפיו הכללי. בתשובתם מי"ג מנחם־אב תרי"ז הביעו תמיהתם על מתן דמי־הקדימה בלא שיהיה בידי הכולל סכום־הקנייה במלואו: "מה נמהרתם, בטרם הכינותם די לגאולת הקרקע". ועוד: "מה התועלת שתצמח רק לשם קניית נחלה? אנשים הצועקים לחם, אם אין ידם משגת, צריכים לשמוח בחלקם כי זכו לשבת על אדמת הקודש, דבר אשר נכספה וגם כלתה נפש רבים". אפילו יגויסו הכספים לקניית המגרש, מניין יבוא הכסף לבנין הבתים, והעיקר—מי יישב בהם? בבקשם תכנית מפורטת, הביעו הפקידים־האמרכלים את התנגדותם הנמרצת לשיגור שליח מיוחד לענין זה, בהסתמכם על ה"פטר" משנת תר"י (1850), שאסר שיגור שליחים מארץ־ישראל לאיסוף כספים בארצות אירופה, ואשר חל גם על מפעל זה, פרי יזמתם של אנשי כולל הו"ד... ראשי הו"ד לא שמו לבם למחאות אמשטרדאם. הם היו מוכנים למלחמה. ליתר־דיוק—ארבעה מהם: עזריאל זליג האוסדורף, משה זאקס, יוחנן צבי הירש שלאנק ומאיר שינבאום. ארבעה אחרים—אחד מהם התנגד בפירוש ובגלוי, ושלושה הסכימו בלי חמדה. האחד היה יהוסף שווארץ, שתכניותיהם המרקיעות של זאקס ושינבאום לא היו לפי רוחו הצנועה, והוא אף ידע מבשרו (ומבשר רבו־חברו המנוח אליעזר ברגמן) את ידם הקשה של הפקידים־האמרכלים. הוא פירסם² (מז'הסתם, על־פי דרישת הפקידים־האמרכלים) הצהרה בגנות "עסקי־הכזב".³

הוא את התנגדותו. אחרי מותו כיבדו חבריו את זכרו בהקצאת דירת־חינם לאלמנתו לכל ימי־חיה.

רק לימים, לאחר שהשלימו הפקידים על־כרחם, עם מפעל בתי־המחסה, הסיר גם אנשי הו"ד הלוחמים עשו בינתיים מעשה והעמידו את אמשטרדאם בפני עובדה: רכשו את המגרש. בתוך כך פירסמו כרוזים נלהבים בעתונות היהודית בחוץ־לארץ ושיגרו את שליחם, עזריאל זליג האוסדורף (שהצליח גם לרכוש לענין את לב מעבידו, הקונסול־הכללי האוסטרי, שנעשה פטרון כל המפעל) לעריכת מגביות בארצות מערב־אירופה.

באין בריה, פרשה אמשטרדאם חסותה האהבהית על העיסקה—אם גם לא לאורך־ימים... לאחר מאמצים רבים הגיעה "חברת אוהבי ציון" אל המטרה שהציבה לעצמה, ובשנת תרי"ז (1857) רכשה... את המגרש בהר־ציון, מפנים לחומה, ששטחו עלה לכ"א אלפים אמה. לא בנקל עלה בידי העדה להשלים את מיבצע הקנייה... הרציון מקודש היה גם על הנוצרים, ולהם היה ממון רב... והכסף מניין יילקח?... אולם גם על כך התגברו. הם שיעבדו את לחמם ואת מימיהם... ולקחו כסף ב"נשך" עד שהקרקע עברה לרשותם...⁵

סכין בגב

בעוד הפעילות טואנת בהילוך גבוה באה התקפה ממקום בלתי-צפוי, כתקיעת סכין בגב. ב"אלגימינה צייטונג דס יודנטומס" מתפרסם המאמר החינני הבא.⁶ בית לעולי רגל יהודים בירושלים. כאשר עזבתי את וינה בתודש מאי השנה, בדרכי לפלשתינה למטרות מדעיות, נדרשתי מאת רבים לפרסם תיאור ענייני של מצב היהודים בירושלים, לפי שספרו של הד"ר פראנקל, "ירושלימה", עורר התרגשות מיוחדת בלבותיהם של אורתודוקסים ובלתי-אורתודוקסים כאחד. ואילו אנוכי, בבואי לירושלים, כיונתי את לבי לעניינים אחרים לגמרי, כלומר לאושפיו היהודי, שעורר בזמן האחרון רעש ומהומה הרבה כל-כך; כי מה שנוגע למצב היהודים עצמו אין כלל ברצוני למסור תיאור כמקובל וכפי שאנוס היה הד"ר פראנקל לעשות. כי האדם ייראה לעיניים ואלוהים יראה ללבב. אולם אם האדם אף לא ראה בעיניו שלו, מה דעה עשויה להיוצר אצלו? אלא לפי-שעה תנוח דעתו של ד"ר פראנקל, כי אילו היתה שעתו פנויה בידו כפי שהיתה שעתי שלי פנויה בידי היה כותב הרבה יותר דברים אך גם היה משמיט דברים הרבה. אך לא נעסוק עכשיו בהערכה ממצה ונניח לזו, אולי, לפעם אחרת, במאמר מיוחד. רק ביקשתי להזכיר זאת, לפי שבדברי אטפל במשולח הירושלמי העניו, לענין האושפיו, האדון זליג האוסדורף, "דראגומאן" קיסרי-מלכותי ומנהלו של איגוד-בעלי-המלאכה על-שם הברון רוטשילד", כפי שמתכנה מר האוסדורף, המואיל ברוב צניעותו להתקיף את ספרו של ד"ר פראנקל. אף שלא נעים לי לכתוב על ירושלים בכלל, כלומר על מה שנוגע ליהודים בה, בכל-זאת לא אוכל להחריש על רחישתם של אנשים מסוימים כאן, וביניהם הדראגומאן הקיסרי-המלכותי.

עד מתי נאריך רוחנו! עד מתי יחיו האירופים באשליה שכל הבא לפלשתינה, ובמיוחד מירושלים, בהכרח הוא קדוש וחכם! וכי מאמינים באירופה שתחת כל כובע סמרטוטי מצוי בן-המזרח, גם כשמציצות מתחתיו הפיאות הפולניות? תגרת-גורא דעתכם, אתם הדוקטור הילדסהיים? ושכמותו, שימו לבכם היטב אל שלוחכם למען האושפיו. הרי זה איש המכנה עצמו דראגומאן קיסרי-מלכותי, על סמך כך שהוא מתרגם בשביל הקונסוליה מרוסית-פולנית לגרמנית-פולנית, גם לפי שהוא עורך לפעמים קניות של-מה-בכך בשוק, כגון תפוחי-אדמה, מלפפונים וכו', בשביל הקונסוליה, ולסוף, בזכות כך שהוא מביא פה-ושם ליהודי כתב-הזמנה ושהוא מטפל בכל מכתבי היהודים שבדואר האוסטרי; אלה תפקידיו של הדראגומאן הקיסרי-המלכותי, של השד"ר הירושלמי. מוטב אפוא שנקרא לו שוטר-היהודים ("הקאוואס-של-היהודים"), ואכן מוצב שולחן-הכתיבה שלו, שאין הוא יודע אפילו לנצלו כהלכה, בחדר-הקאוואסים. ועוד, אין לו למנהל-איגוד-בעלי-המלאכה שום תפקיד אלא לבדוק אצל הפקידים אם מופיעים השוליות בכל יום למלאכתם, וכגמול מקבל הוא עשרים פראנק לחודש; מנחלו של מוסד זה הריהו האדון ד"ר נוימאן, שהוא גם מנהל בית-החולים. קאוואס-היהודים מעז להכתיר את עצמו בכתר שליח-הוועד-שבירושלים, אף שאין כלל ועד בירושלים, לפי שאף אחד מן הכוללים לא המליץ על הקמת האושפיו, ויושב-ראש

הכולל הגרמני, שבשמו נוסע הדראגומאן הקיסרי-המלכותי, כתב ב"אלגימינה צייטונג דס יודנטומס" האוגסבורגי נגד המפעל הזה והזהיר מפני עיסקות-הסרסרות של אנשים מסוימים. מכוון אני לחוקר הנודע, האדון הרב יהוסף שווארק, שהוכיח כי על מגרש זה אי-אפשר יהיה לבנות בשום-פנים בלא שיהיה הדבר כרוך בהוצאות עצומות, ועוד אגע בענין זה. הוועד מורכב אפוא חמישה אנשים, שאין בתוכם אף חכם אחד אלא כולם בורים ריקים, וכמאמר המדרש: "מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו", אנשים שלשונותיהם נחשים והרוק שבפיהם ארס, ואשר הם בעיקר הגורמים את כל האסונות היורדים על ירושלים; אין אני רוצה לפרש בשמותיהם, השמות שווא ידברו, והם מכוערים מאד, ושלוחם של אלה הוא האדון זליג האוסדורף.

אכן צר לי להשמיץ כל-כך אדם שאפילו איני מכירו פנים-אל-פנים, אלא לבי נוסף דם, כי הרי שוב תתגלה באחד הימים אפסותה של תכנית זו של אלה הבטלנים והרפתקנייהעשייה, ואז שוב יתגוללו על יהודי פלשתינה; לפיכך, סבור אני, מוטב לקטוע אבר אחד בטרם יתנגע הגוף כולו.

אך עדיין החרשתי, כי סבור הייתי שצרפת ואנגליה לא תעשינה ולא-כלום למען הדבר הזה, לפי שבפאריס שם ד"ר אלברט כהן את עינו על ירושלים, ובעצם מן הדין היה שהקול-קורא ייצא ממנו. אך לבי התקומם כאשר קראתי איך אותו קאוואס-שלי-יהודים מעז לכנות עצמו שד"ר, וכן שהוא מפרסם בגליון האחרון של "ג'זאיש כרוניקל" דברי-תוכחה על צרפת ואנגליה שעשו מעט מדי למען ירושלים—שמה לא נתמלא תרמילה-הנדבות שלו דיו? איש הנוסע רק לשם שמיים משגר מתנות מפא-ריו, מצטלם בלבוש-החולין הפראנקי וגם שולח ספרים אחדים לאשתו—את ה"מורה דרך" למונק ואת המילון ליהודה בן-קאריש, שמן-הסתם כיבדו אותו בהם בתורת המלומד מירושלים, שאין לו צורך בהם ושאשתו מבינה בהם יותר ממנו. איך יכול אדם לכתוב ב"ג'זאיש כרוניקל" "קראתי בגליון האחרון שלכם" אם אינו מסוגל אלא בקושי לחתום את שמו אף בלשון-האם שלו. הנחמד ביותר הוא הפסוק על ספרו של פראנקל, בלשון העברית: "והיא שעמדה לאבותינו ולנו וגו'", פסוק שמן-הסתם גרם אף הוא למר האוסדורף לא מעט קשיים לפי שוודאי אינו שגור על פיו, שהרי כאן אין אלא ליל-סדר אחד. כי מלומדות אחרת אין לו למר האוסדורף, חוץ מזו שהוזכרה למעלה, שהוא מדבר ברהיטות מספקת יהודית-פולנית. אכן תמהתי שה"ג'זאיש כרוניקל" קולט מאמרים כאלה, שהרי אי-אפשר שבורותו של האדון הדראגומאן נעלמה מעיני האדון העורך של אותו כתב-עת.

אמשטרדאם ואייזנשטאדט! אלה הם שלוחיכם וזהו הוועד שלכם? מה היה ד"ר הילדסהיים אומר אילו העזו חמישה מחזרים-על-הפתחים לערוך מגבית לטובת איזה מוסד שהוא שרוב הקהילות והחכמים היו מתנגדים לו?

עד כאן על ההנהלה. ועכשיו על המגרש עצמו. יש מכאן מראה נאה ביותר על הר-הזיתים. אמנם כן, וגם האוויר כאן בריא. אלא שעדיין איני יודע, ואף הד"ר הילדס-היים אינו יודע, מה בעצם צריך להיעשות במגרש הזה? באירופה מדברים על בית

לעולירגל שבירושלים. בכרוז שנתפרסם—על בית-מגורים לעניים. רוצה אני אפוא להראות את חוסר-האפשרות שבאחד ואת חוסר-התכלית שבמשנהו. אנו היהודים איננו צריכים בית-עולירגל כי מי שבא לכאן לשבת מוצא דירה מיד, ועולירגל אין אנו מכירים ביהדות. יהודי עשיר הבא לפלשתינה לשהות כאן מספר ימים מוצא את הדרך למלון, כפי שהוא עושה זאת גם באירופה, שהרי האושפזים אינם נקיים, ממש כדירות הפרטיות. אולי אין זה אלא מיסודות אפיים של היהודים האורתודוקסיים. אף-על-פי-כן אולי אפשר להסכים לאושפזי יהודי, אך לא במקום הזה. אושפזי מן הדין שיהיה בנין מוצק, וכדי להקים כזה דרושה תחילה קרקע מוצקה, שבירושלים קשה למצוא כמותה לפי שהכל בה שפך עפר על עפר, ועל-אחת-כמה-יוכמה במגרש הנדון, שהרי גבולו מסתיים כבר עם בית-החולים היהודי. אמנם כשחופרים ומסלקים את העפר מוצאים יסוד מוצק, אבל מהיכן הכסף להוצאות העצומות, ואם זה כבר ישנו—למי? לשלושה-ארבעה עולירגל העשויים לבוא במשך השנה? האושפזי האוסטרי בלע 200,000 גרוש עוד בטרם יראה לעין שמץ מן הבנין, רק הנחת היסוד, על-אחת-כמה-יוכמה צריך להוציא כסכום הזה כאן, ואולי למעלה ממנו. וכן לא הוזכר בכרוז שבתוך המגרש ממש נמצאת חלקה השייכת לערבי, שלא ימסרנה אלא במחיר גבוה ביותר, לפי שהוא יודע שצריכים לכך. והחסרון הגדול ביותר הוא שאי-אפשר כלל למצוא כניסה לבית שרוצים לבנות חוץ מאשר עם שער-העיר, והמבקר ייאלץ אפוא לחצות את כל העיר כדי להגיע אל האושפזי.—לבית-דירות לעניים מתאים המגרש עוד פחות מזה, בשל ההוצאות המרובות לבנין מוצק, כמסובר, ואילו בתים אחרים סכנה בהם כאן בשל הגשמים והרוחות המרובים ובשל רעידות-האדמה המתרחשות לפעמים, כגון זו שפקדה אותנו בראש-חודש אב. וכדי לספק דירות לכל עניי העיר מן ההכרח היה להקים בית בן ארבעים קומות לפחות, ואף אז לא היו מספיקות. מה-מאד הספילו אפוא לעשות שהתחייבו בחתימתם להרים את תרומותיהם, בלא לשאול תחילה את פי החכמים כאן ובמיוחד את פי האנשים שעסק להם עם אדמת פלשתינה, כי המסמכים שעליהם מצביע הוועד הנכבד הרי הם כלא-כלום, לפי שד"ר רוט לא יכול היה לבדוק את אדמת המגרש, הוא רק שיעשע את נפשו בהשקיפו אל הר-הזיתים, המהנדס לא נתן אלא חוות-דעה כלאחר-ידי, ואילו ביקשו ממנו ערובה לא היה נותנה, והקונסוליה רק אישרה את אמיתות החתימות ולא עוד.

ראו מה שרירותית היא התנהגות האנשים המטילים עליכם כביכול מס-כפייה! קונים הם את המגרש בלי שיהיה הכסף בידם תחילה, במחיר 30,000 גרוש, והיום כבר האמיר והגיע ל-120,000 גרוש, מכיון שהם משלמים 20-18 אחוז ריבית. וכי לא מוטב היה לפרם קריאה אל יהודי אירופה ולספר להם על מצוקת הדירות בירושלים, ותמורת הכסף המתקבץ לקנות מיד בתים, כי היהודים כאן אינם מבקשים כלל ט ר ק ל י נ י ם . מי צריך להופעת קאוואס-היהודים, בתורת שד"ר של ועד-סרסורים, באירופה?

רק עוד אגיד לכם שוועד זה, שבראשו עומד הדראגומאן הקיסרי-המלכותי, כבר הרכיב

ועד עבודת-אדמה, עם חותמת גדולה "לעבודת-אדמה", וועד למסחר בעצים וכו'—אם תיכשל עיסקת-האושפיו יעברו לעיסקה אחרת. "הוא שטן הוא יצר הרע הוא מלאך המוות"—הרי באירופה בולעים הכל, וכי אין ניתנת כאן אפשרות לכל בן-בלי-שם לעשות שם לעצמו? מקימים הם את מגדל-בבל המופרך ומכריזים: נעשה לנו שם! כל זאת כותב אני במצפון נקי, בלי להימנות עם שום צד, כי שהייתי בירושלים ארעית בלבד וכך איני משתייך לשום קהילה. במקרה שמר האוסדורף יקרא גם את הדברים האלה, כפי שקרא את ההערכה האנגלית על ספרו של ד"ר פראנקל, ושמה ירצה להוכיח לי את ההיפך מדברי, מבקש אני ממנו שישיב לי רק בגרמנית, כי אין אני נזקק ללשון האנגלית, גם לא ללשון היהודית-פולנית-הרוסית, כי צריך אדם להיות דראגומאן—רק דראגומאן—על-מנת לשלוט בשפות כה רבות ולכתוב בהן דברי-תוכחה. א. נויבאואר.

בקצב מזורז

עד-כה-יזכה וענייני המפעל מתנהלים בקצב מזורז. ב-3 בספטמבר 1859 שולח פיזור מאנו, הקונסול-הכללי האוסטרי, אל הפקידים-האמרכלים העתק של שטר-ההעברה, הפקידים מפרסמים אותו על כל נספחיו:¹⁰

... מכתבו של הקונסול האוסטרי הכללי הקיסרי-המלכותי אל הוועד. ירושלים, 3 בספטמבר 1859. אדון נכבד! אין אני יכול לא להביע את סיפוקי הרב על בואי בקשר ישר אל אנשים שקנו להם זכויות כאלו למען פלשתינה, והריני מוכיח זאת בהודרוי לענות על מכתבו מ-18 בחודש שעבר.

במצורף מקבל אדוני את שטר-הקנייה למגרש והעתקי-מסמכים; לדעתי, הועלתי לענייניהן של שתי הקהילות, ואני מאמין שגם פעלתי על דעתו שלו. המגרש הוא למעשה יקר קצת ביחס, אך אם יימכר, אפשר תמיד להרוויח חמשים-אלף גרוש.

בנוגע לשאלתו על הדרך של שליחת כספים, אמנם לא אוכל לפי-שעה לענות תשובה מדויקת, אך נדמה לי שהטוב ביותר הוא שטר משוך על לונדון; ולצורך משלוחים נוספים אברר את הענין ואודיע לו את התוצאות.

היום באו חברים אחדים והודיעו לי את רצונם לערוך אסיפה שלהם ושל הקהילה הגרמנית-הולנדית, כדי לנסח הצעה לתקנות; אני מסכים לכך בהחלט, ואחר שאראה את ההצעה ואעיין בה, אודיענו אותה.

יקבלינא את הבטחת הערכתי המלאה, (ח ת ו) פיזומאנו—אל כברד האדון להרן, בנקאי ומנהל הקהילות הישראליות בפלשתינה, אמשטרדאם.

חזיה-קנייה. היום בתאריך שלמטה הופיעו בקונסוליה הקיסרית-המלכותית האדונים הירש צלניקר מסורז שבשלזיה עילית ומשה בליץ מאמשטרדאם, כנציגיהם של האדון להרן, בנקאי ומנהל כל הקהילות הישראליות שבפלשתינה, מושבו אמשטרדאם, ושל הקהילה הגרמנית-ההולאנדית של כאן, האדונים מנדל צימט ממישניץ ומרכוס ליפשיץ מברודי, כנציגיהם של האדון ד"ר הילדסהיים,¹¹ רב באייזנשטאדט, ושל

הנתינים האוסטררים בני־דת־משה שבירושלים, מצד אחד, והאדון מאיר שינבאום ממיסקוביץ שבבוהמיה, מוכר לשלטונות־המקום התורכיים כבעליו האמיתי והיחיד של כל המגרש, מצד אחר, ובנוכחות האדון הקונסול־הכללי והעדים החתומים־מטה נערך החוזה כדלהלן:

א. האדון מ. שינבאום מוכר את המגרש שבבעלותו שבירושלים־העיר, המורכב שלושה חלקים ועם זאת מהווה שלמות—החלק האחד מתכנה חלקת־אבולקיר, גובל מדרומו ברחוב ובשתי החלקות האחרות משתי רוחות־השמיים האחרות; החלקה האחרת היא של עאמר את גיבאלי, גובלת באדמת־איבלאסי, ובחלקה זו יש דירה, הקרויה בית־מֶן־עאמר, גובלת בדרומה ברחוב ובחלקת־אבולקיר, ממזרחה באדמת־מאסראלו, באדמת־איבלאסי ובקטע משל אבולקיר למערב, ובאדמת־איבלאסי לצפון; החלקה השלישית מתקראת חאכוראת, שלדרומה היא גובלת ברחוב, למזרח בקטע משל עאמר ואיבלאסי, לצפון באדמת־האשכנזים, ובאדמת־המסגד למערב—לאדונים להרן, הקהילה הגרמנית־ההולאנדית כאן, ד"ר הילדסהיים והנתינים הישראלים האוסטררים שבירושלים, במחיר 83,872 גרוש, במלים: שמונים־ושלושת־אלפים־ושמונה־מאות־ושבעים־ושנים גרוש תורכי, מאוצר השולטן.

ב. כל הקונים כבר נתנו ב־16 במאי שנה זו ביד האדון מ. שינבאום, באמצעות הבנקאי ואלירו כאן, 31,000 גרוש מטעם אמשטרדאם; היום הזה מקבל המוכר מאת הקונסוליה הקיסרית־המלכותית סך 38,595.30 גרוש.

ג. ליתרה, בסך 14,276.10 גרוש, מתחייב המוכר להמתין עד שיתקבל סכום זה, בתוצאה מן המגביות הנערכות, לקופת הקונסוליה, בלא לדרוש שום ריביות. ד. המוכר מעביר בזאת את כל הזכויות לקונים ומפקיד לצורך זה בלשפת הקונסוליה הקיסרית־המלכותית את שלושת האודיאת המתאימים, אלה הם מסמכים שעל־פי חוקי המקום הם מוכיחים את הבעלות המוחלטת, ואת המפתח לפניסה הראשית אל המגרש, והבעלים החדשים יכולים לרשום את המגרש על שמם.

ה. מכיון שהאדונים הקונים מבקשים לעשות למען טובת כל היהודים שבירושלים, מצהר, בהתאם להבעת רצונם של בעלי־הדברים, שעל מוסד־החסד מזה יש זכות לכל היהודים הגרים כבר פה ושעוד יבואו לכאן, ללא הבל ללא ום.

לאימות כל אלה נחתם החוזה הזה בחמישה עתקים, שנחתמו בידי המוכר עצמו ובידי הקונים באמצעות הנציגים, ועתקים ממנו נערכו כאן בשביל:

לשכת הקונסוליה הקיסרית־המלכותית בירושלים

האדון להרן באמשטרדאם

האדון הרב ד"ר הילדסהיים באייזנשטאדט

הקהילה הגרמנית־ההולאנדית כאן

הקהילה האוסטרית והנתינים האוסטררים כאן.

נערך בירושלים, 24 באוגוסט 1859

חתום:

מאיר שינבאום, הירש צלניקר ומשה בליץ—כנציגי האדון להרן והקהילה הגרמנית-ההולאנדית ירושלים.

משה ליב שניאטאכר ובנימין ליליינטאל—חברי הקהילה הגרמנית-ההולאנדית.

מנדל צימטבאום ומרפוס ליפשיץ—נציגי האדון ד"ר הילדסהיים והנתינים האוסטרים בני דת משה שבירושלים.

דויד קניג וחיים שרצר—נתינים אוסטרים, כעדים, בנוכחותי.

חתום: פיצומאנו, קונסול-כללי אוסטרי קיסרי-מלכותי.

הערה: המסמכים (סעיף א) הופקדו בלשכת הקונסוליה הקיסרית-המלכותית ונרשמו בספר-הפקדונות, 24 באוגוסט 1859, מספר 303.

תקנות לבתי-המחסה ולהכנסת-אורחים ליהודים בירושלים

עם חלוקת הדירות הראשונות ותפיסתן בידי העולים-בגורל לא פסקה הפעילות, לא במקום ולא בחוץ: נמשכה הבנייה, נמשכה מערכת התעמולה והמגביות. בינתיים שב האוסדורף ממסעו, ויצאו משה זאקס לאירופה וחיים צבי שניאורסון לאוסטרליה—שניהם קצרו הצלחה מרובה—ובמאוחר יותר יוסף נסים בורלא לצפון-אפריקה ולמע-רב-אירופה ומשה מיוחס להודו (ראה מרדכי אליאב, "סיני" אב-אלול תשכ"ז ועוד), והוועד המרכזי שקד על ניסוח התקנון. במוסף לגליון 17 (1865) של "איזראליט"¹² מתתפרסם התקנון—אחרי חמש שנות מאבק על סעיפיו השונים:

א. מטרת המוסד

שמחו את ירושלים וגילו בה את כל אוהביה

שישו אתה ממוש כל המתאבלים עליה.¹³

הוועד המרכזי להקמת בתי-הדירה לעניים ולאורחים עולי-רגל בירושלים—אל הנדבנים האצילים ואל ידידי המפעל.

שמחה גדולה לנו היום להודיע עליה מעיר-הקודש, ואנו ממהרים להודיעה ברבים. התקנות לבתי-הדירה לעניים ולבית-הכנסת-אורחים בירושלים הנה הן כבר מוסכמות. לחלוטין עליפי מגמותינו—אחרי השתהות במשך חמש שנים ואחרי התגברות על עיכובים ועל קשיים רבים מספור (שעליהם ידובר להלן, בדבריה-הסבר לתקנות, במיוחד לסעיף 1).

מידת חשיבותו ונחיצותו של תקנון לניהולו השפיר של מפעל תובן בנקל לכל הבקי בעניינים ולו רק במעט, וכך מקווים אנו שעכשיו עוד תגבר ההשתתפות הנפלאה בענין הלאומי הזה—שכבר היתה גדולה עד כה על אף שמבחינה פורמלית עדיין לא היה מסודר די-צרכו—וכי יהיה לאל-ידינו לעשות את החסד הגדול הזה על אדמת-הקודש עם עניים מרובים יותר ויותר. אומרים אנו בזה את התקנות עם הנספחים-ההסברים וכו', עם הודיה מתוך שמחה לאבינו שבשמיים, שכה הטא את חסדו

לעדות זו של פועל־רבים, יהודי כל־כך, והרינו פונים לכל ידידי המפעל בבקשה להודיענו הצעות־שיפור, אם יש, לעיון מדוקדק מצדנו. בעזר ה' עלה בידי הוועד המרכזי הקודם, יחד עם הוועד הח"מ, לרכוש בכספי־התרומות המקובצים מאת אחינו היהודים, ובעיקר ועל־הרוב בארצות־אשכנז ובקהי־לות ההונגאריות־הבוהמיות, מגרש על הר־ציון, ששטחו לערך 55,000 אמות מרובעות ורכשנוהו בדרך של קנייה, וכבר הקימונו בחלק ממנו בתי־דירה מאבן, ולפי־שעה יש בהם שתי־עשרה דירות בריאות ומרווחות למען משפחות יהודיות עניות, וכן חדר לאורחים עולי־רגל.

מטרת בתי־העניים היא להפחית קצת מן המצוקה הגדולה, שבה שרוי חלק גדול של האוכלוסיה היהודית, על־ידי מתן דירות למשפחות הנצרכות ביותר, מתוך התחשבות בעוני מוסתר ובמהוגנות אישית.

מטרת בית הכנסת־האורחים היא להעמיד לרשותם של יהודים, העולים לארץ־הקודש מתוך דחף־שבאמונה, קורת־גג למשך הימים הראשונים של שהותם בירושלים. סעיף 2. על־פי העקרון שנקבע בשעת הייסוד, יש לכל בני־אמונתנו, ללא יוצא־מן־הכלל וללא הבדל הלאום, זכות שווה לחסד שמכוח מפעל זה. משום כך גם נרכש המגרש, בהתאם לחוזה־הקנייה, לטובת כל היהודים המתגוררים בירושלים והעתידים לבוא אליה. המסמכים המעידים על רכוש זה שמורים בקונסוליה המלכותית־הקיסרית האוסטרית שבירושלים, שקיבלה על עצמה ברצון ליצג מוסד זה לפני שלטונות המקום.

ב. הוועד המרכזי

סעיף 3. הוועד המרכזי, שהנהלה הראשית היא אך־ורק בסמכותו, ושבעת הצורך הוא משלים את מניינו מכוח עצמו, מונה עכשיו את הח"מ מטעם זה שעד כה השתתפו באירופה במפעל, לבד ממספר אישים מועטים, רק נדבנים מתוך קהילות הגרמניות־ההולאנדיות וההונגאריות־הבוהימיות־המוראביות; אולם במקרה המובא בסעיף 14 תהיה גם לקהילות שבארצות אחרות זכות לייצוג משלהן בהנהלה הראשית.

סעיף 4. הוועד המרכזי מטפל, ברוח הנדבנים, בתרומות המתקבלות לצורך בתי־המחסה ובית הכנסת־האורחים, מחליט לבדו על הקמת הבניינים ועל התיקונים בהם, בוחן את חשבונות־הבנייה והניהול שמתקופה לתקופה, ודואג לפירסום לנדבנים על התקדמות המפעל.

סעיף 5. מושב הוועד המרכזי הוא לפי־שעה באייזנשטאדט, ומיוצג כרגע על־ידי חבר־הוועד הרב ד"ר ישראל הילדסהיימר, ועליו מוטל לממש את החלטות ולרשום את ההתכתבות, תוך מגע עם הוועד המרכזי ובהסכמתו.

ג. הוועד המקומי

סעיף 6. בכפוף לוועד המרכזי ותלוי בו במישרים, מגשים ועד מקומי בירושלים את החלטות הוועד המרכזי, מנהל על־פי הוראותיו ובשמו את בתי־המחסה ואת בית

הכנסת-האורחים ואת הסדר הטוב בהם, וכן את הפניות החדשות ואת התיקונים. סעיף 7. הוועד המקומי מונה לפחות 5 ולכל היותר 7 חברים מבני הקהילות המשתייכות או העתידות להשתתף במפעל, ואלה נבחרים על-ידי הוועד המרכזי מבין מועמדי הקהילות שבירושלים.

סעיף 8. תפקידם של חברי הוועד המקומי הוא, בדומה לתפקידם של חברי הוועד המרכזי, משרה של כבוד; הם מחלקים ביניהם את העסקים בהתאם לכשרו ולחוג-פעולתו של כל אחד מהם.

סעיף 9. הם מתכנסים אחת לשבוע, וכל-אימת שצרכי המוסד דורשים זאת. בהיחלק הדעות קובע רוב-הדעות המוחלט, ועל הדין-ודברים מתנהל פרטיכל.

סעיף 10. בסוף כל חודש יש לשלוח אל הוועד המרכזי, לידי נציגו המוזכר למעלה, דין-וחשבון החתום בידי כל חברי הוועד המקומי, אחר עיונה של הקונסוליה האוסטרית רית המלכותית-הקיסרית, על כל המאורעות, השינויים וכו'.

סעיף 11. בסוף כל מחצית-שנה, כלומר ב-1 בינואר וב-1 ביולי, יש לשלוח אל הוועד המרכזי את כל החשבונות, אחרי עיונה של הקונסוליה האוסטרית המלכותית-הקיסרית; הוועד המרכזי בוחנם ודואג לפירסום המתרחש במפעל.

סעיף 12. בלי אישורו של הוועד המרכזי אין הוועד המקומי מוסמך לקבל הלוואות, בין בריבית בין שלא בריבית.¹⁴

סעיף 13. בעת מסירת הדירות לזוכים בהן מוסמך הוועד המקומי בסמכויות המנויות בפרטות בסעיף 17; בשל תפקיד-הכבוד (סעיף 8) הפוסל כל קבלת תמורה לעמל המושקע, אין שום חבר-ועד יכול ליהנות מן החסד של קבלת דירה, אלא אם מקרה של התרוששות אחד החברים יראה בעיני הוועד המרכזי מתאים להיקבע כיוצא-מן הכלל.

ד. חלוקת הדירות בתי-המחסה

סעיף 14. הקהילות השונות המיוצגות בירושלים לוקחות חלק, לטובת חבריהן נצרכי הדירות, בחסדי בתי-המחסה, לפי יחס הסכומים המתקבלים בשם כל קהילה וקהילה. אף-על-פי שכיום, בהתחשב במקור הכספים שהושקעו במפעל, מבוססת עדיין רק השתתפותן של קהילות גרמניה-הולנד-הונגריה-בוהמיה-מוראביה, הוחלט, בהתאם לעקרון שבסעיף 2, לזכות כבר הפעם גם קהילות אחרות, בצורה מתאימה, בחסד הנובע מן המפעל, כלהלן:

סעיף 15: שליש הדירות המוכנות עכשיו נקבעו למשפחות עניות מבני הקהילה הגרמנית-הולנדית, שליש לבני הקהילה ההונגרית-הבוהמית-המוראבית, ושליש לבני הקהילות האחרות.

סעיף 16. משך הדיור נקבע לפי-שעה ובתורת כלל, לשלש שנים.

סעיף 17. ארבעה חדשים לפני תום המשך הזה צריכים אלה המבקשים לזכות בדירה להגיש את בקשותיהם לוועד המקומי בירושלים, המגיש לוועד המרכזי, לאחר חילופי-דברים עם הקהילות הנוגעות בדבר, הצעה מנומקת, בצירוף כל הבקשות. ההצעה

צריכה להישלח אל הוועד המרכזי לכל המאוחר שלושה חדשים לפני תום המשך (סעיף 16), ועליה להכיל את ציון הלאום, הגיל, המצב המשפחתי, העיסוק וסיבת ההתרוששות של כל מועמד, וכן את אישורה של הקונסוליה האוסטרית הקיסרית-המלכותית.

סעיף 18. הוועד המרכזי מחלק את הדירות בין המועמדים על-יסוד ההצעה הזאת ועל-סמך היחס שנקבע בסעיף 15—עם ששמור לכל אחד מחברי הוועד המרכזי השימוש בזכות-החלטתו בכל הנוגע לקהילות המיוצגות על-ידיהם—לפי דרגת המהיר-גנות הגדולה ביותר, ובמקרה של שוויון-מהוגנות, על-פי הגורל.

סעיף 19. המשפחות הזוכות בדירות מקבלות אשרות שמיות המאשרות את הזכות לתפיסת הדירות בבתי-המחסה למשך שלש שנים; אשרות אלה נשלחות על-ידי הוועד המרכזי לוועד המקומי לחלוקתן, וכל זוכה צריך לתת אישור.

סעיף 20. זכות-הדיור פוסקת גם לפני תום שלש השנים:

א) בשל פטירתו של אבי-המשפחה, רק אז כאשר האלמנה נישאת מחדש תוך המשך הזה; להמציא מקרה זה, רשאים האלמנה והיתומים להישאר בדירה עם תום המשך הזה.

ב) בשל היעדר מהוגנות עקב חוסר-סדר, מריבות או עבירות חוזרות-ונשנות על תקנות הבית.

ג) בשל שינוי-לטובה במצב הדיירים.

אולם בשני המקרים (ב' וג') שמורה זכות-ההכרעה על פסיקת זכות-הדיור לוועד המרכזי, הבוחר באותו זמן מקרב המועמדים הקודמים אותה משפחה (בהתאם לסעיף 18) שתקבל את הדירה (והוא שולח את האשרה בשבילה).

סעיף 21. השימוש בדירה הוא חינם, אלא על הדייר לדאוג לנקיון בתוך הדירה ולפניה, וכן לתיקונים בחלונות ובדלתות, ובכלל לכל הנזקים הנגרמים על-ידיו לבית ולכל-אשר-לבית, וכן לסיוד המבנה שנמסר לו. בסיועה האדיב של הקונסוליה האוסטרית המלכותית-הקיסרית, יובטח קיומה של חובה זו בכל מקרה.

סעיף 22. המוסר והסדר הטוב מוסדרים על-ידי תקנות-בית, המנוסחות על-ידי הוועד המקומי ומאושרות על-ידי הוועד המרכזי.¹⁵

סעיף 23. תלונות אפשריות צריכים הדיירים להגיש בכתב במישרים לוועד המקומי, שיעשה לתיקון הדרוש.

ה. בית הכנסת-האורחים

סעיף 24. הדירות בבית-הכנסת-האורחים נמסרות, בהתאם למטרה המוזכרת בסעיף 1, על-ידי הוועד המקומי לעוליה-הרגל למשך זמן קצר, בדרך-כלל לארבעה שבועות. ותמורת שכר המשתלם לקופת-המקום, שאינו עולה על רבע מן השכירות המקובלת, ובמקרים מיוחדים אפשר לוותר עליו לגמרי, מתוך זיקת-אחריות לגבי הוועד המרכזי.

ו. תקנה כללית

סעיף 25. שינויים המתחייבים במשך הזמן בתקנות הקיימות יכולים להיעשות על-ידי הוועד המרכזי באותה דרך, וכל חבר-וועד היום או לעתיד לבוא זכאי להציע, במקרה שיתגלו פרטים בלתי-מעשיים או ליקויים, את הבהרתם או תיקונם.

סעיף 26. בחלק החמישי של המגרש אפשר להרשות לפרטים להקים דירות על חשבונם, אך דבר זה יכול להיעשות רק באישור הוועד המרכזי ולפי תכנית התואמת את כל השכונה, ורק לאחר שהמבקש-לבנות הפקיד בקונסוליה האוסטרית המלכודתית-הקיסרית הצהרה, שלאחר מותו יהיו המבנים המוקמים על-ידי לרכוש הוועד המרכזי. הוועד המרכזי שומר לעצמו את הזכות לקבוע במקרים כאלה עם הבונים גם תנאים אחרים. בכל המקרים מקנה הוועד המרכזי את הזכות לבונה לקבוע בשער-הבית הנבנה על-ידי לוח-נדבה, זכר-עולם לו ולמשפחתו.

ז. תוספת לתקופת-מעבר

(א) החבר מר יוסף הירש בהאלברשטאדט קבע בנוגע לארבע הדירות שכבר הוקמו על אותו מגרש מכסף נכסי-משפחתו (דירות נווה-שלום).

(ב) על הוועד המקומי בירושלים נמנים עתה האדונים משה זאקס מזאקסון-מיינגן, זליג האוסדורף ממיסלוביץ שבשלזיה עילית, יוסף גולדברגר מליסקו שבהונגריה, מאיר שינבאום ממיצוביץ שבבוהמיה, יוחנן הירש מרפוס¹⁰ מפיליני שבפוזן.

(ג) ב-12 הדירות הקיימות עכשיו בבתי-המחסה משוכנים עתה, מאז אדר התרכ"ד, מבני הקהילות הגרמנית-ההולנדית וההונגרית-הבוהמית-המוראבית ארבע וארבע משפחות, מבני הקהילה הגאליצית משפחה אחת. מן הקהילה הספרדית שתי משפחות, ובסך-הכל 52 נפש.

הוועד המרכזי: יעקב אטלינגר, רב ראשי באלטונה; יוסף הירש, סוחר בהאלבר-שטאדט; ד"ר ישראל הילדסהיימר, רב באייזנשטאדט.

הוועד המקומי: י. גולדברגר; ז. האוסדורף; מאיר שינבאום; משה זקס.

מעוין בקונסוליה האוסטרית המלכותית-הקיסרית לפלשתינה, וניתן בזה תוקף מהיום לתקנות לבתי-המחסה ולבתי-הכנסת-האורחים של היהודים בהרציון, על-פי הצהרת חברי הוועדים החתומים-למעלה.

ירושלים, 22 בפברואר—הקונסול הקיסרי-המלכותי: ואלך (חותמת).

נספחות

מגרש סמוך עומד למכירה ובו בורמים גדול

... בירושלים, על הרציון, מול בתי-המחסה לעניים ולעולי-רגל, עומד למכירה מגרש בשיעור 4,200 אמות מרובעות ובו אחד מבורות-המים העתיקים והגדולים ביותר. הבעלים התורכי מעוניין למכור את המגרש ליהודי דווקא. המחיר נמוך מאד. המוכר נתן לי בכתב ייפוי-כוח לחפש לו קונה למגרש. מפיון שאירופים מורשים לקנות מקרקעים בירושלים, ואני קיבלתי מן הקונסול-הכללי צפון-הגרמני, האדון דוקטור

מאייר, אינפורמציה על התקנות החלות על רכישת מגרש, מרשה אני לעצמי להסב את שימת-לבם של בני-אמונתנו העשירים לכך שקניית המגרש, לבד מן המצוה "לקנות נחלה בהר-ציון", חשובה משום שאם יתוקן הבור עשוי הוא לספק מים בימות-החמה למאות משפחות עניות. מעוניינים מתבקשים לפנות אלי בכתב, ואני מביע בשמחה את נכונותי להודיע את המחיר ואת תיאורו המפורט של המגרש. בשליש מן העיסקה הודיע כאן מישהו את נכונותו להשתתף. ז. האוסדורף, ירושלים.¹⁷

בורות-מים ומרתפים

... על גילוי עתיקות בפלשתינה מודיעים ל"פוסט": בפלשתינה נתגלו בורות חצובים בסלע וחדרים חצובים-בסלע. בסביבה שבמזרח שער-ציון נמצאת בתוך חומות-העיר "הכיכר הגרמנית".¹⁸ נבנו כאן בתים אחדים, וצריך היה להתקין בשבילם עוד בור-מים גדול. בעומק ארבעה-שמונה מטרים נחשף היסוד הסלעי, הנופל בתלילות ניכרת אל גיא עושי-הגבינה, אך לא כשטח רצוף אלא חצובים בו בורות ופירים, עגולים ומוזותים. על-פני כמאה מטרים מרובעים שנחשפו נתגלו ששה בורות חצובים בסלע ומרתפיו של בית שנעלם מכבר. דפנות האבן ההיוליות, המבדילות בין הבורות והמרתפים. כל אחת מהן עביה מטר אחד בממוצע. לשנים מן הבורות צורה עגולה, דמוית-בקבוק, השכיחה בפלשתינה, ושנים אחרים חצובים בסלע באלכסון, הפתח מוליך מן הצד, במדרגות, אל הקרקעית, וכך אפשר היה לשאוב את המים מעל למדרגות, הלוך-וירוד, עד תום. בורות כאלה מצויים גם בעבר-הירדן המזרחי, ופעמים הם גדולים כל-כך שמורידים את הצאן פנימה עד למטה לשנות. לבור החמישי צורה רבועה, וכך גם פיה-בור; הבור הששי הוא משולש, ולפנים היה מחופה. בין הבורות האלה, המסודרים בחצי-גורן עגולה, נמצאים זה מעל זה "חדרי-סלע", שגומחות להם. גג-הכיפה של אחד מן התחתיים שבהם נשתמר.¹⁹ החדרים, מסתבר, לא היו חדרי-מגורים אלא מרתפי אחד הבתים. המירתוף הכפול הזה תועלתו רבה באקלימים החמים, לפי שעל-ידי כך משיגים במרתף התחתית טמפרטורה נמוכה במידה ניכרת מן המושגת במקרה של מרתף יחיד.²⁰

ירושלים האנגלית

... לשירות-הידיעות היהודי בהאג כותבים ב-17 בדצמבר מירושלים:²¹ כמעט חודש סאנה המערכה בסביבות העיר, בין ההרים ועל ראשי הגבעות. לרעם-התותחים כבר התרגלו כמעט. עוד בימים האחרונים תפסו את היהודים שהם נתינים אמריקאים ואילצום לצאת ברגל מן העיר. בליל-שבת, אור לכ"ג בכסלו (7 בדצמבר), התחילה הפצצה כבירה על העיר, שנמשכה כל הלילה ובמשך השבת הגיעה לעצמה רבה. היו קולות-נפץ עזים, כאילו פערה גיהנום פיה. אם לא אירע אסון גדול בעיר הרי זה משום שהאנגלים התאמצו בכל מחיר לשמור על שלמות העיר. אמנם מספר עצצות נפלו לתוכה בכל-זאת. אחת מהן נפלה לחצר בית-היתומות שמולנו, כארבעה מטרים מאתנו, אך לא הסבה נזק מיוחד. אני אז יצאתי, שהרי בבית לא חשתי את

עצמי בנוח כל־כך. היריות לא פסקו אף לרגע. בחוץ פגשתי רק אנשים מדוכדכים מן השכונות החיצוניות, שנאלצו לעזוב את דירותיהם, ועכשיו חיפשו קורת־גג להם ולחבילותיהם המעטות. רבים נמלטו לתוך העיר העתיקה, שמאחרי חומתה ומתחת לשקתות האבן שלה יכולת לחוש עצמך בטוח יותר. בדרכי הגעתי עד לרחוב יפו, הוא הרחוב הראשי, ולפתע נתקלתי במראה לא־צפוי: כל הצבא התורכי בנסיגתו. בשקט ובסדר גמור נהרו ההמונים במורד הרחוב. גשם ירד והיה קר מאד, ומראה החיילים העלובים נגע אל הלב ממש. ההפצה נמשכה בלא הפסק. בלילה ישנתי אצל ידידים. איש לא רצה להישאר לבדו. שכבנו בבגדינו, אך לא היה שום סיכוי לעצום עין. קולות הירי, פסיעות הצבא הנסוג והגשם הטורד היו מוזיקה מרגשת אף מעוררת־עגמה. בחצות פסקו היריות, ועם שחר נמצאנו, לתמהוננו, חיים עדיין כולנו. בחוץ האירו השמיים בתכלת חייכנית. הדממה היתה שלמה. לא היה עוד כל ספק: כל הכוח הצבאי התורכי לא היה עוד. גם הפחה ומפקד־המשטרה יצאו בלילה את העיר. מעל הגגות נראו עכשיו האנגלים, שעד כה רק שמעת אותם. טורים־טורים קרבו לעיר. בשעה תשע יצא ראש־העיר, שלפניו נישא דגל לבן, אל מחוץ לעיר. שם בא לקראתו נושא־ונותן אנגלי, והעיר התמסרה. שעה קלה לאחר־מכן דהרו פנימה ראשוני הפר־שים האנגלים. בחצות העיר המה המון־אדם עצום. כל היום זרמו לתוך העיר יחידות־צבא אינ־ספור, ברגל וברכב. החיילים בחצאיות־הקפלים הפו בחמתות־החלילים שלהם, האירים שרקו והלונדונים הביאו עמהם תזמורת נאה מאד. כל החנויות בעיר היו נעולות. בערבו של יום גדוש־מאורעות זה היה נר ראשון של חנוכה. מעתה פועמים חיים חדשים בעיר. רבים שהיו קרובים למיתת־רעב יש להם עכשיו פרנסה ומזונות. רק חבל שאנשינו המעולים ביותר, אשר שנים ארוכות נהנו את מיטב כוחם ואונם שלהם, נעקרו מאתנו ברגע האחרון. התמורה בעיר מדהימה ומפליאה ממש. המסחר ששבת כל הזמן מתפתח בתנופה רבה.

ה ע ר ו ת

- 1 "לתולדות בתי מחסה בירושלים העתיקה" מאת מרדכי אליאב, "סיני", ירושלים, שנה 31, כרך ס"א, חוברת ה', אב־אלול תשכ"ו, עמודים רצ"ט והלאה. ר' שם גם הערות־השוליים.
- 2 "ב־אלגימינה צייטונג דס יודנטומס", שנה 22, גליון 1, עמ' 14-15, 1 בינואר 1858.
- 3 שמפעל 'בתי־מחסה' היה אחד מהם. לדעתו.
- 4 נוסדה לצורך זה ולצרכים דומים על־ידי כולל ה'ד.
- 5 "אילנות" מאת אברהם עץ־הדר, ע' 70.
- 6 שנה כ"ג, גליון ל"ו, מוסף א (ע' 527) — 5 באוגוסט 1859.
- 7 הכוונה לבתי־המחסה.
- 8 תורגמן.
- 9 הכוונה לרב ד"ר עזריאל הילדסהיימר.
- 10 "שוריון" שנה 6, מספך לגליון אוקטובר (10 באוקטובר 1859, ע' 55 וגו').

¹¹ ד"ר הילדסהיימר.

¹² "איזראליט" שנה 5, גליון 34, ע' 451; אוגוסט 1864.

¹³ כך, בעברית, במקור.

¹⁴ הסעיף נוסח, מסתבר, בעקבות מעשה שעשה הוועד המקומי באישור הקונסול, בקבלת "הלוואה לריצוף הגזוטרטה".

¹⁵ "אלו לא הגיעו עדיין לידינו; תתפרסמה במועדן ללא עיכוב" (הערת המערכת, "איזראליט").

¹⁶ הוא יוחנן צבי הירש שלאנק.

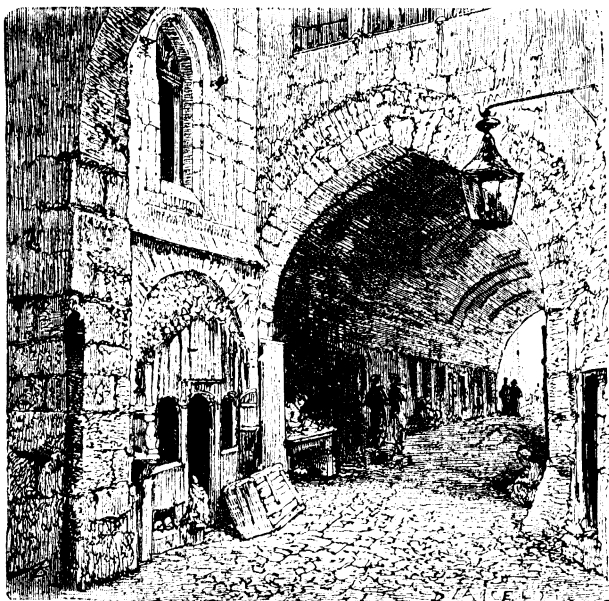
¹⁷ "איזראליט", שנה 11, מוסף ב' לגליון 17, ע' 318 (מודעות), 27/4/1870.

¹⁸ בתי-המחסה.

¹⁹ "נשתמר"—לא דווקא. עם "שיקום" בתי-המחסה, בשנת שלש לאיחוד-המחדש של ירושלים "הנצחית", נהרסו בידי טראקטורים ישראלים (!) גם הבורות העתיקים, גם "חדרי-הסלע" והמרתפים הכפולים—ושרידיהם נבלעו בתשתית הבטון של בתי-מגורים מיוחסים המקמים והולכים על מקום בית-הכנסת המפואר "בית מאיר ואיהל יצחק" ו"בית יעקב", שנבנו בתור מותיהם של יהודים תמימים כ"מצבת זכרון לעילמי-עד"...

²⁰ "ישורון", שנה 18, גליון 21, ע' 334; 19 במאי 1885.

²¹ "איזראליט", שנה 59, 27 במרס 1918.

השער לרחוב היהודים